

УДК 331.332.338.369:502

Вовк В. І.

ЕКОЛОГІЧНА ЕКОНОМІКА - ВІД ДОКТРИНИ ДО ПОЛІТИКИ

Домінуюча наукова парадигма класичної економіки заснована на припущеннях, які не відповідають сучасному етапові розвитку людства. Екологічна економіка базована на іншому, більш комплексному підході до економічної діяльності людей у контексті її взаємозв'язків з природним середовищем та людськими спільнотами. Цей новий міждисциплінарний підхід інтегрує економічні, екологічні та соціальні аспекти господарської діяльності людини. Сучасний світ переходить від ери, в якій обмежувальним фактором був капітал, створений людиною, до ери, в якій обмежувальним фактором стає природний капітал, що залишився. Прибічники екологічної економіки пропонують

© *Вовк В. І.*, 2004

провести екологічну податкову реформу, яка полягає у перенесенні бази оподаткування з праці й доходу на ресурсопотік. У країнах Європи впровадження такої реформи вже почалося. Для України це чи не єдина можливість реструктурувати свою ресурсоемну економіку у соціально корисний спосіб.

ДОКТРИНА ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКОНОМІКИ

Некоректні припущення неокласичної економіки

Історичний розвиток економічної думки призвів до домінування в ХХ ст. неокласичної економічної науки, в якій переважають теоретичні побудови, а не практичні спостереження, ігноруються дані про реальний світ, що не узгоджуються з теорією. За такого бачення перевага віддається чистоті теорії та її математичному апарату, конкретність і реалістичність стають другорядними чинниками. Попри всі проблеми, що постали в рамках неокласичної економічної теорії, домінуюча наукова парадигма має кілька сумнівних засадничих припущень.

1. Економіка розглядається як ізольована система, в якій обмінна вартість здійснює кругообіг між фірмами й домашніми господарствами. До уваги не береться фізична основа економіки, зокрема той факт, що економіка як відкрита підсистема функціонує в межах своєї материнської системи - природного довкілля. Природні ресурси в кращому випадку розглядаються лише як один із факторів виробництва, тобто як внутрішня складова людської економіки. Фундаментальна роль довкілля у постачанні ресурсів та наданні послуг, зокрема таких, як поглинання відходів, без яких не може існувати людська економіка, значною мірою ігнорується.

Навіть коли ресурси та послуги, що їх надає довкілля, розглядаються як такі, що мають вартість, вони не вважаються незамінними. Припускають, що капітал, створений людиною, може замінити фактично будь-який різновид природних ресурсів, тобто є майже досконалим замінником природного капіталу¹.

2. Не існує ніяких меж зростання, навіть фізичних. Розвиток технологій є тим «вічним двигуном», що дозволяє подолати будь-який дефіцит природних ресурсів через їх заміну штучними ресурсами, а також шляхом підвищення ефективності технологій. Безмежне зростання розглядається не тільки як можливе, а і як найкраще, ймовірно, навіть єдине подолання проблем бідності (завдяки «перетіканню благ зверху вниз») й деградації довкілля. Вважається можливим і

логічним екстраполювати в майбутнє попередні тенденції до економічного зростання та збільшення чисельності населення на Землі.

3. Суспільному добробуту відповідає така **організація суспільства**, що ґрунтується на баченні його як **механічної сукупності індивідуалістичних «людських атомів»**, які, прагнучи досягнення власних інтересів, через дію ринкових сил неминуче створюють «спільне благо» (відома «невидима рука» Адама Сміта). З цієї точки зору немає потреби включати в економічний розгляд не тільки екологічні принципи, а й такі суспільні поняття, як спільнота, людська взаємодія і взаємозалежність, а також нееконімічні (суб'єктивно ціннісні) стосунки людей між собою і між поколіннями та стосунки зі світом природи попри всю їх важливість у реальному людському житті.

В останні десятиріччя традиційні економісти підхопили ідею турботи про довкілля, де головне місце посіла тема «інтерналізації екстерналій/зовнішніх факторів». Економіка довкілля - це дисципліна, яка базується на неокласичній економічній теорії, та широко викладається в університетах, практикується урядами й банками розвитку і є переважно -шк/гоекономікою. Увага при цьому зосереджується на цінах, і головне питання полягає в тому, як інтерналізувати зовнішні екологічні витрати, щоб досягти цін, які віддзеркалюють повні соціальні гранично можливі витрати. Вважається, що як тільки відповідних цін досягнуто, проблема довкілля «вирішується» автоматично, оскільки макроекономічний вимір у цьому підході відсутній. Однак стає дедалі зрозуміліше, що така теорія не дає загального розв'язання проблем довкілля.

Як зауважив Г. Дейлі, економіст, ідеолог екологічної економіки: «Зростаюча частота посилянь на зовнішні фактори є найочевиднішим свідченням того, що дедалі більша кількість реальних фактів не відповідає існуючій теоретичній концепції. Коли найважливіші життєві чинники, включаючи саму спроможність Землі підтримувати життя, доводиться трактувати як "зовнішні фактори", то вже справді настав час змінювати основи нашого мислення, щоб ми могли розглядати ці критичні питання як внутрішні й центральні».

¹ Для неокласичної економічної школи характерна думка, якось висловлена нобелівським лауреатом Робертом Солоу, що «...світ може, насправді, обійтися без природних ресурсів».

Екологічна економіка як сучасне інтегральне бачення

Як певне спрощення складного економічного світу людини зазначені припущення неокласичної теорії виявилися корисними для розвитку окремих напрямів економічної науки, зокрема економіки довкілля. Проте обставини, за яких виникла ця спрощена модель, відходять у минуле. Як деяке наближення до реальності неокласична модель була прийнятною в часи, коли фізичні масштаби людської економіки і, зокрема, зумовленого нею ресурсопотоку були незначними порівняно з відповідними параметрами глобальної екосистеми. Іншими словами, в умовах відносно «порожнього світу», не наповненого людьми, - їх артефактами та відходами.

На думку Г. Дейлі: «Неокласична економіка, подібно до класичної фізики, придатна тільки для особливого випадку, коли справедливе припущення, що ми перебуваємо далеко від обмежень - від обмежуючої швидкості світла або обмежуючої малості елементарних частинок у фізиці, від біофізичних меж ресурсно-екологічної місткості Землі та етико-соціальних обмежень насичення в економіці. Як у фізиці, так і в економіці класичні теорії не дуже добре працюють у сферах, близьких до граничних. Необхідна більш загальна теорія для того, щоб охопити як звичайні, так і граничні випадки. В економіці ця потреба з часом зростає, тому що етика зростання сама по собі гарантує, що випадки, близькі до граничних, все частіше стають нормою».

Так само в минулому залишилася й епоха повного домінування в світовому економічному розвитку країн з пануючою протестантською етикою, що зумовила зазначене вище специфічне бачення місця людини й суспільства в досягненні «спільного блага». Зокрема, важливим досягненням економічної науки стало формування такої дисципліни як «**економіка розвитку**», в якій важлива роль відводиться *суспільним інститутам і цінностям*, а також державному регулюванню в забезпеченні ефективної роботи ринків і запобіганні ринковим невдачам.

Таким чином, неокласична економіка дедалі частіше постає перед наростаючою і все складнішою проблемою *інтерналізації екологічних і соціальних екстерналій* - трансформації додаткових витрат, спричинених зовнішніми щодо вільного ринку екологічними й соціальними факторами, у внутрішні витрати виробництва, тобто їх інтеграції в ринкове ціноутворення.

Тож адекватність сучасному світові припущень, що лежать в основі неокласичної економіки та ідеології вільного ринку, сьогодні вже викликає дуже великі сумніви.

Екологічна економіка як синтезуюча наука поєднує підходи й досягнення різних наукових шкіл і дисциплін і базується на іншому, більш комплексному підході до економічної діяльності людей у контексті її взаємозв'язків із природним середовищем та людськими спільнотами.

Екологічна економіка — це нова міждисциплінарна наука, де зінтегровано економічні, екологічні та соціальні аспекти господарської діяльності людини. В основі нової наукової парадигми лежать такі засадничі принципи:

1. Доаналітичне бачення екологічної економіки відповідає моделі, в якій економіка за своїми фізичними характеристиками розглядається як відкрита підсистема матеріально замкнутої екологічної системи зі скінченними розмірами. Тобто економіка є відкритою підсистемою екосистеми Землі та діє в межах природних (біофізичних) обмежувальних факторів.

2. Зв'язок економіки й ентропії та концепція ентропійного ресурсопотоку. Між усією екосистемою та економічною підсистемою відбувається фізичний обмін у вигляді потоку від джерел вхідної низькоентропійної речовини/енергії (ресурсів) до звалищ вихідної високоентропійної речовини/енергії (відходів). На відміну від кругообігу обмінних вартостей, що відповідає механістичним уявленням, ентропійний ресурсопотік є незворотним і якісним за своєю природою. Ентропія є мірою якісної відмінності між корисними ресурсами і непотрібними відходами. Ентропійний ресурсопотік матерії/енергії є більш фундаментальним, ніж кругообіг обмінних вартостей. Жодна економіка не може, в принципі, існувати без ентропійного потоку, тоді як можна легко уявити собі економіку без усякого кругообігу обмінних вартостей - наприклад економіку селян, які самі себе забезпечують і нічим не обмінюються.

3. Концепція «масштабу». Йдеться про фізичний масштаб або масштаб людської присутності в екосистемі. Оскільки із зростанням економіки розмір екосистеми залишається постійним, то з часом масштаб економіки відносно екосистеми, яка її в собі містить, неминуче збільшується. Відбувається перехід від «порожнього світу» до «наповненого світу» (рис. 1 і 2), що породжує такі запитання: наскільки великою може бути економіка, щоб не зруйнувати екосистему, яка її утримує? Наскільки великою їй слід бути, щоб оптимізувати наше життя? Зазначимо, що оптимальне розміщення потоку ресурсів певного мас-

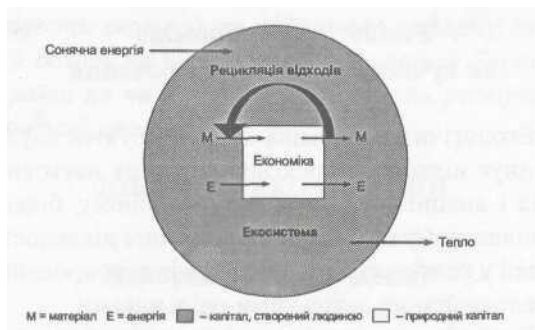

Рис. 1. Економіка як відкрита підсистема екосистеми: *порожній світ*

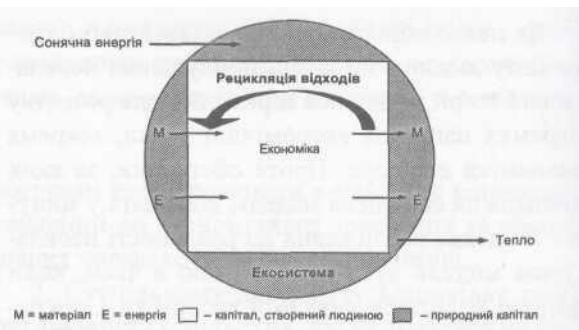

Рис. 2. Економіка як відкрита підсистема екосистеми: *наповнений світ*

штабу в межах економіки - це мікроекономічна проблема, яку вирішує ринок. Оптимальний (або екологічно сталий) *масштаб* усієї економіки відносно екосистеми - це зовсім інша макропроблема.

«Стандартна економіка зростання ігнорує скінченність світу, ентропію й екологічний взаємозв'язок, тому що концепція ресурсопотоку відсутня в її доаналітичному баченні, в якому домінує принцип ізольованого кругообігу обмінної вартості, в чому можна пересвідчитись, ознайомившись із першими кількома розділами будь-якого базового підручника. Від фізичного аспекту товарів і факторів у кращому разі повністю абстрагуються (або зовсім не розглядають), а в гіршому - вважають, що він існує у кругообігу так само, як і обмінна вартість... Відсутність концепції ресурсопотоку в баченні економістів означає, що економіка не здійснює ніякого обміну з навколишнім середовищем. Можна сказати, що це - самодостатня, самопідтримувана ізольована система, гігантський вічний двигун...

Але кожен, включаючи економістів, чудово знає, що сировина береться з довкілля і назад повертаються відходи. То чому ж цим безперечним фактом нехтують при розгляді парадигми кругообігу? Річ у тому, що економісти цікавляться лише тим, чого бракує. Вони абстрагуються від усіх факторів, які не характеризуються дефіцитом або рідкістю. Джерела ресурсів і звалища відходів у навколишньому середовищі вважалися безмежними з точки зору потреб економіки, що більш-менш відповідало дійсності під час становлення економічної теорії. Тому це не було такою вже необгрунтованою абстракцією. Але було б дуже недоречно продовжувати ігнорувати концепцію ресурсопотоку і після того, як масштаби економіки збільшились до такого рівня, коли джерел і звалищ для потоку ресурсів явно не вистачає, навіть якщо ця нова абсолютна нестача не відображається у відносних цінах».

4. Концепція природного капіталу як економічної категорії, причому виробничий капітал та природний капітал розглядаються як доповнення, а не заміники. За неокласичною моделлю припускається, що природний капітал та капітал, створений людиною, є взаємозамінними, а отже, вважається цілком припустимим позбавлятися природного капіталу, якщо в результаті інвестування створюється еквівалентна вартість штучного капіталу (це називається *слабкою сталістю*). З точки зору екологічної економіки природний капітал і капітал, створений людиною, переважно доповнюють і тільки частково замінюють одне одного. Таким чином, більш доречною є концепція *сильної сталості*, коли кожна зі складових повинна лишатися незмінною (окремо чи разом у певній пропорції), бо продуктивність одної залежить від наявності іншої.

5. «Парадигма коеволюції», що означає коеволюційний розвиток людей та природи, тобто коеволюція людських систем, таких як знання, культура, технології й артефакти, та природних систем з їх постійною взаємною адаптацією до змін у цих двох світах. Ця парадигма має принаймні два наслідки в контексті сталого розвитку. По-перше, еволюція не обов'язково означає прогрес, що забезпечить людям як кінцевій ланці довічне виживання. По-друге, коеволюційна суть наших відносин із природою залишає неминучий мінімум непередбачуваності в них. Як природні системи, так і людська культура є складними динамічними системами, яким властиве виникнення випадкових нових елементів та структур.

Тож здатність людини прогнозувати й контролювати природу є засадничо обмеженою. А отже, згідно з «парадигмою коеволюції» спроможність людства до адаптації залишається винятково важливим чинником, що вимагає збереження різноманітних стосунків зі світом природи та проведення мудрої політики для збереження різних можливостей у майбутньому.

Таким чином, екологічна економіка як новітня міждисциплінарна наука є фундаментом економічної теорії сталого розвитку. Тож перейдемо до деяких питань політекономії та сучасної економічної політики.

ПОЛІТЕКОНОМІЯ ТА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА

Природний капітал як обмежувальний фактор

Виходячи з функціонального визначення капіталу як «фонду, що продукує потік корисних товарів та послуг», *природний капітал - це фонд, який продукує потік природних ресурсів і послуг*. Тож природним капіталом є, наприклад: родовища нафти в землі, ліквідація яких дає потік викачаної сирої нафти; ліс, що регенерує потік зрубаних дерев; популяція риби в океані, що регенерує потік виловленої риби; прісноводний басейн, що підтримує водопостачання. Окрім *корисних товарів* - природних ресурсів, природний капітал надає людям безліч *послуг*, які забезпечують господарську діяльність людей, таких як поглинання відходів, кругообіг речовин у природі, самоочищення повітря й води, фотосинтез і регенерація кисню, формування ґрунтів та підтримка їх природної родючості, біорізноманіття й генетичний банк рослин і тварин, рекреаційні послуги тощо. Таким чином, природний дохід, наданий природним капіталом, складається з природних ресурсів і природних послуг.

Природний капітал поділяється на два види: *відновлюваний* - біологічний і *невідновлюваний* - геологічний. Відновлювані ресурси можна використовувати до повного виснаження й перетворення їх у невідновлювані. Поглинальні послуги природного капіталу («звалища відходів») та його регенеративні послуги («джерела») також можуть виснажуватися, якщо використовуються понад їх спроможність відновлюватися, наприклад здатність атмосфери поглинати вуглекислий газ або спроможність ґрунтів регенерувати їх природну родючість.

Потік природних ресурсів і послуг, а також фонд природного капіталу, який його створює, становлять *матеріальну основу* виробництва; виробничий капітал, який перетворює вхідні сировинні матеріали у готову продукцію, є *виробничою основою*.

Сучасний світ переходить від ери, в якій обмежувальним фактором був капітал, створений людиною, до ери, в якій обмежувальним фактором стає природний капітал, що зали-

шився. Вилов промислової риби нині обмежується кількістю риби, яка залишилася, а не числом риболовецьких суден; виробництво деревини обмежується наявними лісами, а не лісопилнями; обсяг викачаної сирої нафти обмежується родовищами нафти, а не виробничими потужностями з нафтовидобутку (і, схоже, вже в близькому майбутньому спроможністю атмосфери поглинати викиди вуглекислого газу при спалюванні нафтопродуктів); нарешті, сільськогосподарське виробництво часто обмежується деградацією ґрунтів та виснаженням водних басейнів для зрошення, а не дефіцитом хімікатів, тракторів і комбайнів.

За економічною логікою маємо керуватися двома настановами стосовно *обмежувального фактора* - максимально підвищувати його продуктивність та інвестувати у його збільшення. Раніше вважалося, що обсяг природного капіталу є надто великим, а його ціна була близька до нуля або визначалася переважно інвестиціями в його використання. Тепер з'ясовується, що природний капітал, який залишився, стає дефіцитним, а тому — обмежувальним.

Тож економічна логіка залишається незмінною, але неухильно змінюється схема дефіциту в світі, тому поведінка теж має змінитися, щоб залишатися економічною. Нині необхідно інвестувати в поповнення відновлюваного природного капіталу та в зменшення обсягу ресурсопотоку, необхідного для підтримання добробуту людей. Останнє зумовлює необхідність, по-перше, стримати й зрештою зупинити зростання чисельності населення планети, а по-друге, інвестувати у підвищення ефективності використання ресурсопотоку. *Це - не стільки «нова економічна теорія», скільки нова поведінка, сумісна зі «старою економічною теорією» у світі, де вишикає нова схема дефіциту.*

Реформа податкової системи - оподаткування ресурсопотоку

Підвищення ціни природного капіталу через оподаткування ресурсопотоку спонукатиме до максимізації продуктивності природного капіталу внаслідок дії економічного стимулу до підвищення ефективності використання ресурсів. На думку екологічних економістів, найбільш дієвим і соціальне корисним буде часткове *перенесення бази оподаткування з праці й доходу на ресурсопотік*. Необхідно забезпечувати бюджетні доходи, але існуюча нині система оподаткування суттєво спотворює ситуацію, тому що вона оподатковує працю й дохід за наявності високо-

го рівня безробіття майже в усіх країнах і таким чином нівелює саме те, чого суспільство найбільше прагне. За нинішньої ситуації доцільно звільнитися від робочої сили й замінювати її, наскільки це можливо, більшим обсягом виробничого капіталу та ресурсопотоку. Однак, краще було б зменшувати ресурсопотік у зв'язку з високими зовнішніми витратами, пов'язаними з виснаженням природних ресурсів і забрудненням довкілля, та водночас збільшувати використання робочої сили й рівень її оплати, що зумовить значні соціальні вигоди, пов'язані зі зниженням рівня безробіття й підвищенням доходів.

Часткове перенесення бази оподаткування стимулює підвищення ефективності ресурсопотоку та безпосередньо інтерналізує зовнішні екологічні фактори (трансформує їх у внутрішні витрати виробництва). Політичне такого зміщення податкової бази, що часто називають «екологічною реформою оподаткування», можна досягти під гаслом *фіскальної нейтральності* - не змінюючи загального рівня державного доходу й податкового тиску на економіку в цілому. З часом дедалі більша частина бюджетного доходу може бути отримувана від оподаткування ресурсопотоку, який спричиняє як виснаження, так і забруднення. *Таке оподаткування стимулювало б бюджетні надходження і сприяло би мінімізації ресурсопотоку.*

Застереження, що зі зменшенням ресурсопотоку буде зникати й база оподаткування, необгрунтоване. Адже ресурсопотік через економіку, в принципі, не може досягти нуля, і коли він буде зменшений, податки на нього все ще будуть давати надходження, а податкові ставки можна з часом піднімати настільки, щоб задовольнити потреби у бюджетних доходах. Власне, податки можуть ліквідувати додану вартість, але не ресурсопотік!

Реформу оподаткування можна проводити поступово, заздалегідь опублікувавши графік переходу, щоб мінімізувати порушення нормального ходу виробництва. Така податкова реформа має стати ключовим моментом структурної перебудови; вона вже почалася в індустріальних розвинених країнах ЄС.

Три політекономічні цілі: ефективне розміщення, справедливий розподіл та оптимальний масштаб

Ефективне розміщення потоку ресурсів певного масштабу в межах економіки - це мікроекономічна проблема, яка вирішується за допомогою ринку. *Оптимальний масштаб* усієї еко-

номіки відносно екосистеми - це зовсім інша макропроблема. Ринок функціонує тільки в межах економічної підсистеми, завдяки чому вирішується проблема ефективного розміщення ресурсів шляхом надання необхідної інформації і стимулів. Однак за допомогою ринку не вирішується проблема *справедливого розподілу* економічного продукту та оптимального масштабу присутності економіки в екосистемі. На сьогодні нездатність ринку вирішити проблему справедливого розподілу добробуту загально визнана, а от його неспроможність вирішити проблему оптимального або екологічно сталого масштабу усвідомлюється поки що слабо.

Економісти визнають, що ефективне розміщення та справедливий розподіл - це незалежні одна від одної цілі, і загалом погоджуються, що краще дозволити цінам слугувати ефективності, а справедливості досягати шляхом політики перерозподілу доходів та соціальних програм. *Оптимальний масштаб — це третя незалежна політична мета, яка вимагає третього політичного засобу.* Ефективність і справедливість можуть суперечити одна одній, і ринок цю суперечність автоматично не вирішує. В сучасному світі суперечність виникає вже не між двома, а між трьома цінностями. Це *розміщення (ефективність), розподіл (справедливість) та масштаб (екологічна сталість).*

Чудовим прикладом незалежності політичних цілей від масштабу, розподілу й розміщення та відносин між ними є система *видачі й торгівлі дозвільними ліцензіями (квотами)* на забруднення.

По-перше, необхідно створити обмежений обсяг прав на забруднення. Сукупний або загальний обсяг забруднення за цими правами визначається відповідно до меж поглинаючої спроможності довкілля, тобто обмежується до рівня, визнаного екологічно сталим. Такий підхід вимагає, щоб питання оптимального масштабу було вирішене з самого початку. Це можна робити на основі оцінки потенційної місткості екосистеми, або безпечних мінімальних стандартів, або аналізу витрат і вигод, але якимось обмеження загальному забрудненню суспільство/держава має встановити.

По-друге, обмежений згідно з обраним масштабом обсяг прав треба розподілити між різними суб'єктами. Можливо, між громадянами або фірмами, а може, колективно у вигляді суспільної власності, яку держава потім виставить на аукціон і продасть індивідуальним покупцям. Але попередній розподіл повинен відбутися ще до початку процесу ефективного розміщення квот у результаті торгівлі.

І тільки, по-третє, після прийняття суспільних рішень щодо екологічно сталого масштабу й етично справедливого розподілу можна дозволити перерозміщення квот серед індивідуальних користувачів в інтересах ефективності за допомогою ринку за ціною продажу, що може вільно змінюватися.

Таким чином, масштаб визначається не цінами, а суспільним рішенням, яке відображає екологічні обмеження. Первинний розподіл теж визначається не цінами, а суспільним рішенням, яке відображає справедливий розподіл новостворених активів. Вже потім, після цих рішень, дефіцитні права ефективно перерозміщуються в процесі ринкової торгівлі. Система дозвілних ліцензій, якими можна торгувати, створює індивідуалістичний «вільний ринок», але тільки після того, як його жорстко й колективно зафіксували в межах певного (екологічно сталого) масштабу і первинного (суспільно справедливого) розподілу.

ЕКОТРУДОВА ПОДАТКОВА РЕФОРМА

Економічна політика створення робочих місць і збереження довкілля

Екотрудова податкова реформа є ключовою у вирішенні проблем створення робочих місць і захисту довкілля. Залежно від виду й розміру екоподатки мають кілька вигод:

- запроваджується принцип «платить забруднювач» - інтерналізуються екстерналії, пов'язані з виснаженням і забрудненням, трансформуючи їх у внутрішні витрати виробництва;

- забезпечуються стимули до більш ефективного використання енергії й ресурсів (зменшення ресурсопотоку), що сприяє технологічним інноваціям.

Однак ключовим для економічної політики є інший аспект - це використання надходжень від оподаткування ресурсопотоку для *зменшення податкових нарахувань на заробітну плату*, які фінансують програми соціального захисту. Таким чином можна полегшити податковий тягар, який нині обтяжує використання робочої сили, оподатковуючи споживання ресурсів і забруднення. Ця зміна ґрунтується на розумінні того, що **існуючі податкові системи дуже незбалансовані**, через що **енергетичні та природні ресурси надто дешеві** (що заохочує до неефективності та відходів), а **вартість робочої сили надто висока** (що перешкоджає найму нових працівників або офіційній оплаті їх праці). Очевидним результа-

том цього є надмірне використання природних ресурсів, недостатнє використання робочої сили та її тіньовий найм.

У західних індустріальних країнах податкові нарахування на зарплату й обов'язкові внески на соціальний захист зростали і становили у 1995 р. у середньому 25 % всіх податкових надходжень, порівняно з 18 % - у 1965 р. Податки на енергоресурси разом з неенергетичними екологічними податками становили лише приблизно 7,5 %, а податки на капітал у більшості країн зменшилися. Зважаючи на це, не дивно, що компанії надають набагато більшого значення зростанню продуктивності праці, ніж підвищенню продуктивності використання капіталу, енергії та природних ресурсів, у результаті чого безробіття й екологічна деградація є більшими, ніж могли бути. Вплив реформи оподаткування буде найбільшим там, де особливо високий рівень оподаткування праці, як це є у більшості країн Європи, особливо в Україні.

Новітні податкові підходи в країнах ЄС

Екотрудова податкова реформа теоретично обговорювалася наприкінці 1970-х років, але почала ставати реальністю у 1990-х роках, коли Данія, Нідерланди, Швеція та Фінляндія *пов'язали екоподатки зі зменшенням податків на доходи та фонд заробітної плати*. Перерозподіл податків становив 0,5-3 % усіх бюджетних надходжень у цих країнах. До них приєдналися Іспанія, Італія, Франція, Великобританія і Німеччина. Загальний же обсяг екоподатків у країнах ЄС у 2001 р. сягнув 238 млрд євро, в основному за рахунок оподаткування енергоносіїв.

Упровадженню еколого-економічних механізмів регулювання національної економіки особливо велика увага приділяється в Німеччині. Зокрема, протягом 1999-2002 рр. політична коаліція Партії зелених та соціал-демократів здійснила перший етап «екологічної податкової реформи», метою якої є **часткове перенесення наголосу з оподаткування праці на оподаткування потоків природних ресурсів та викидів шкідливих речовин**. У результаті зміни податків було отримано майже \$20 млрд, зокрема ставка обов'язкового внеску на пенсійне страхування була зменшена з 22 % від розміру зарплати до 19,5 %. У рамках правлячої «екотрудової» політичної коаліції була також розроблена національна стратегія сталого розвитку Німеччини з конкретними цілями та завданнями на період до 2050 р.

Додаткові переваги ресурсно-екологічних податків

Адміністрування ресурсно-екологічних податків є нескладним і часто вимагає лише заміни статистичної звітності на податкову. Ці податки мають ще й ту велику перевагу, що від них важко ухилитися, оскільки вони базуються на обліку фізичних величин. Показники ресурсопотоків легко фіксуються лічильниками та приладами, і їх важко приховати на відміну від тіншових грошових потоків, що використовують необліковану готівку і живлять тіншову оплату праці.

Впровадження ресурсно-екологічного оподаткування також дозволяє в перспективі значно зменшити податок на додану вартість, який є, певною мірою, непрямим додатковим податком на працю, особливо в постіндустріальних секторах економіки та інших галузях зі значною часткою зарплати працівників у ціні кінцевої продукції/послуг.

Натомість, прямі та непрямі види оподаткування праці перешкоджають структурній перебудові економіки в напрямку до сучасної «економіки знань і послуг», сприяють безробіттю й тіншовій економіці та заохочують до неефективного використання ресурсів і забруднення довкілля.

Можливі перші кроки в Україні

У сфері економічної політики України слід реформувати свою податкову систему згідно з принципами *ресурсно-екологічного оподаткування*: **більше оподатковувати «погане» (споживання ресурсів і забруднення) й менше - «добре» (робочі місця і доходи)**, що може стати основою стратегії підвищення конкурентоздатності економіки в умовах глобалізації.

Існуюча податкова система збільшує вартість праці (робочої сили) відносно інших економічних факторів: в Україні соціальні податки на заробітну плату становлять близько 40 % від розміру зарплати. Вона перешкоджає роботодавцям у наймі працівників, заохочує до нефіційної виплати зарплати готівкою («в конвер-

тах») та підживлює тіншову економіку. Водночас така податкова система робить енергоносії і природні ресурси відносно дешевшими (особливо, коли вони субсидуються), що заохочує до марнотратства та створення відходів. Зміни в цій системі слід здійснювати у **фіскальне нейтральний спосіб** - без збільшення загального податкового тягаря, щоб мінімізувати політичну протидію.

Поєднання перехідного стану України та обмеженої довіри в суспільстві до існуючої політико-економічної системи насправді дає **шанс для стратегії руху на випередження** і радикальних змін. Суспільна неукоріненість нинішньої податкової системи та її обмежена економічна інерційність відкривають можливість для глибокої екологічної податкової реформи, ідея якої «висить у повітрі» і вже озвучена окремими далекоглядними промисловцями в Україні.

Одним із перспективних варіантів для її започаткування було би значне зменшення пенсійного податку з 32 % до 20-22 % від розміру зарплати одночасно із запровадженням для підприємств та інших суб'єктів господарювання податку на споживання електроенергії, нафтопродуктів і газу, а також на послуги водопостачання й промислової каналізації орієнтовно на рівні 10-15 % від вартості енергоресурсів і послуг при обов'язковій фіскальній нейтральності такого зміщення податкової бази в рамках економіки України в цілому та можливих тимчасових пільгах для підприємств, що обслуговують населення, зокрема житлово-комунального господарства. (Схожий, хоча й недосконалий, законопроект було навіть у 2003 р. зареєстровано у Верховній Раді України).

На переконання деяких українських промисловців, така реформа в системі оподаткування є ледь не єдиною стратегією, що дозволить одночасно: а) ефективно збільшувати зарплату в процесі економічного розвитку; б) залучати інвестиції в технологічні інновації; в) зменшити витрати енергоносіїв та інших ресурсів; г) здійснити ефективну структурну перебудову промисловості; а також д) зменшити шкідливі викиди й забруднення природного довкілля.

1. *Brown R.* Eco-Economy. Building an Economy for the Earth. N. Y.: W.W. Norton & Company, 2001.
2. *Daly H.* Beyond Growth: The Economics of Sustainable Development.-Boston: Beacon Press, 1996.
3. *Daly H.* Five Policy Recommendations for a Sustainable Economy // Edc. Juliet B. Schor, Betsy Taylor. Sustainable Planet: Solutions for the 21st Century- Boston: Beacon Press, 2002.
4. *Jarass L.* More Jobs, Less Tax Evasion, Better Environment-Towards a Rational European Tax Policy. Contribution to the Hearing at the European Parliament.- Brussels, 1996.- 17 October.

5. *Johansen U., Schmid-Faber Claudius.* Environmental Taxes in European Union: 1980-2001 //Eurostat Statistics in Focus.- 2003- N 9- P. 1-6.
6. *Manresa A., Sancho F.* Implementing a Double Dividend: Recycling Ecotaxes Toward Lower Labor Taxes // Working Paper- CREB 0204.
7. OECD. Environmentally Related Taxes Database: <www.oecd.org/document/29/0,2340,en_2649_37465_1894685>
8. OECD. Making Work Pay: Taxation, Benefits, Employment and Unemployment // The OECD Jobs Strategy Series.- Paris, 1997.

9. OECD. Towards Sustainable Consumption: An Economic Conceptual Framework- Paris: Environment Directorate- 2002.- P. 17.
10. Renner M. Creating Jobs, Preserving the Environment // L. R. Brown et al. WorldWatch Institute Report State of the World 2000.- N. Y: W.W. Norton & Company, 2000.
11. Renner M. Moving Towards a Less Consumptive Economy // Worldwatch Institute Report State of the World 2004- N. Y: W.W. Norton & Company, 2004.
12. Repetto R., Dower R., Jenkins R., Geoghegan J. Green fees: How a tax shift can work for the environment and the economy.- N. Y: World Resource Institute, 2001.
13. Vovk V. Sustainable Development for the Second World: Ukraine and the Nations in Transition // Worldwatch Paper 167, State of the World Library 2003.- Washington, D. C.: Worldwatch Institute, September 2003.

V.Vovk

ECOLOGICAL ECONOMICS: FROM DOCTRINE TO POLICY

The dominant classical economics paradigm uses the fundamental for its theory conditions which fail at the present stage of the human development. Ecological Economics offers another, a more complex view on the human economic activity in the frameworks of its relationships with the environment and communities. This is a new interdisciplinary approach, which integrates economic, ecological and social aspects of the human economic activity. The modern world is moving from the era, where the limiting factor was capital created by a human, to the era, where the natural capital becomes a limiting factor. Ecological Economics offers to implement an eco-labor tax reform, which implies the tax shift from labor and income to resource throughput. European countries have started successfully implement such reform. For Ukraine it might be the only way to restructure its resource intensive economy in a socially useful way.